

بررسی جنبه‌های مختلف کاربرد چندمنظوره گیاهان ذخیره‌گاه دره شهدا، ارومیه

مهديه بنی‌حسن^۱، اسماعیل شیدای کرکج^{۲*}، مرتضی مفیدی چلان^۳

^۱ دانشجوی کارشناسی‌ارشد مدیریت مرتع، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

^{۲*} نویسنده مسئول، استادیار گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

^۳ مدرس گروه مرتع و آبخیزداری، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

*نویسنده مسئول: e.sheidai@urmia.ac.ir

چکیده

در مدیریت اکوسیستم‌های مرتعی شناخت و تعیین پراکنش گونه‌های گیاهی، تنوع گونه‌ای و همچنین شناسایی عوامل مدیریتی و عوامل تخریب مرتع از مسائل حائز اهمیت می‌باشد. در این راستا به منظور بررسی غنا و کاربرد گونه‌های گیاهی موجود در منطقه ذخیره‌گاه دره شهدا در شهرستان ارومیه در پاییز سال ۱۳۹۷ پیمایش عرصه‌ای گسترده انجام شد. پس از جمع‌آوری نمونه‌های گیاهی و با مشاهده ویژگی‌های مورفولوژیکی آنها و نیز به کمک فلورهای موجود؛ نام گیاهان و کاربرد آنها به‌طور دقیق مشخص شد. نتایج حاصل نشان داد که منطقه مورد مطالعه به‌عنوان ذخیره‌گاه، توانسته پوشش طبیعی خود را بازسازی نماید. در طی بررسی‌ها از این منطقه تعداد ۱۱۵ گونه که مربوط به ۳۱ خانواده بودند مورد شناسایی قرار گرفت. از این تعداد بیشترین سهم مربوط به خانواده‌های Gramineae و Compositae می‌باشد، که گونه‌های شناسایی‌شده این دو خانواده به ترتیب بیشتر جنبه علوفه‌ای و دارویی دارند. از گونه‌های دارویی مهم در منطقه که از فراوانی بالایی نیز برخوردار بود می‌توان به گونه‌های *Achillea bibersteinii*، *Coriandrum sativum* و *Smyrniun cordifolium* اشاره نمود.

کلمات کلیدی: فلور، پیمایش صحرایی، دره شهدا، گیاهان دارویی، لیست فلورستیک

مقدمه

مرتع، اکوسیستم‌هایی طبیعی می‌باشند که مشخصه اصلی آنها گیاهان بومی موجود در آن می‌باشند. گیاهان غالب در مراتع عموماً شامل بر گندمیان (grasses)، شبه گندمیان (grass-like)، پهن برگان علفی (forbs) و یا بوته‌ها (shrubs) می‌باشند که می‌توانند مورد چرای بسیاری از دام‌ها واقع شوند (مصادقی، ۱۳۸۰). جوامع گیاهی موجود در مرتع ترکیبی از انواعی از فرم‌های رویشی (یک‌ساله، چندساله‌ی علفی و بوته‌ای) می‌باشند هر یک از این فرم‌ها به دلیل مورفولوژی و گستردگی و طول ریشه باهم متفاوت‌اند. در نتیجه این امر سبب شده است که در فصول مختلف و اعماق مختلف با سرعت‌های متفاوتی از اعماق رطوبت جذب کنند (مصادقی، ۱۳۸۰). جهت تدوین برنامه‌ای مناسب برای احیاء، بهره‌برداری و اداره صحیح مرتع، ابتدا باید شناخت کافی از مرتع را داشت و برای این کار باید اطلاعاتی در خصوص پوشش گیاهی، خاک، وضعیت اقلیم و قابلیت‌های منطقه را در دسترس باشد. ولی با این حال چه بسیار گیاهانی که در اثر مدیریت نامناسب و استفاده غیرمعقول در حال نابودی هستند.

نگهداری، مدیریت و بهره‌برداری معقول و متناسب با ظرفیت مراتع و جلوگیری از تخریب مراتع و در نتیجه کاهش تنوع جوامع گیاهی مستلزم شناخت علمی و همه‌جانبه آن است. عدم این شناخت علمی سبب بهره‌برداری بی‌رویه و نادرست از پوشش گیاهی خواهد شد که موجب برهم خوردن تعادل موجود بین اجزای اکوسیستم‌های طبیعی می‌شود و در نتیجه محیط تغییر می‌یابد. با تغییر شرایط زیستی، گیاهان دیگر قادر به سازگاری با محیط، حفظ و بقای خود نیستند و به تدریج گیاهان نامرغوب جایگزین گیاهان مفید می‌شوند؛ و در نهایت با تغییر اجزای اکوسیستم، یک پوشش گیاهی جایگزین پوشش گیاهی قبلی می‌شود (تبراک، ۱۹۸۰). پوشش گیاهی در محتوای اکولوژیکی آن دارای سه جنبه مهم است: اولاً در بخش‌های وسیعی از خشکی‌های زمین به‌استثنای بیابان‌های کاملاً گرم یا سرد، پوشش گیاهی واضح‌ترین بخش فیزیکی یک اکوسیستم است. ثانیاً پوش گیاهی حاصل تولید اولیه بوده و ثالثاً پوشش گیاهی به‌عنوان زیستگاهی عمل می‌کند که در داخل آن موجودات، زندگی، رشد و تولیدمثل نموده و در نهایت می‌میرند؛ و باعث تکمیل زنجیره‌های غذایی جانداران می‌شود. با در نظر گرفتن سه جنبه فوق‌باهم، اهمیت واضح پوشش گیاهی در اکولوژی آشکار خواهد کرد (مصداقی، ۱۳۸۰).

طی یک مطالعه در منطقه نذرده ارومیه که در مسیر جاده ارومیه - اشنویه بوده و به‌عنوان گردشگاهی طبیعی مورد بازدید علاقه‌مندان می‌باشد، در طی دو سال، گیاهان دارویی منطقه جمع‌آوری شده و پس از هرباریومی کردن شناسایی شد. نمونه‌های جمع‌آوری شده ۱۸۰ گونه بوده که در ۵۱ تیره و ۱۴۱ جنس قرار گرفت. عمده شکل مصرفی این گیاهان علاوه بر جنبه دارویی، مصرف خوراکی آن‌ها از طرف مردم بومی بوده که به‌صورت سبز به فروش می‌رسد. با توجه به تعداد قابل توجهی گونه‌های دارویی در این محدوده نسبتاً کوچک می‌توان گفت این ذخیره‌گاه می‌تواند به‌عنوان یک رویشگاه طبیعی محلی برای آموزش اصولی بهره‌برداری از منابع طبیعی به‌خصوص، برداشت گیاهان دارویی باشد (حیدری ریکان و محمدی ۱۳۸۶). در یک مطالعه دیگر در منطقه کندوان تبریز با توجه به استفاده‌ی زنبورداران از این چراگاه بیلاقی، قسمت عمده شهد جمع‌آوری شده از گیاهان این منطقه به شهد قابل عرضه به بازار تبدیل می‌شود. این مطالعه به‌منظور شناسایی گیاهان دارویی مورد استفاده زنبورعسل که قسمت عمده‌ی عسل تولیدی این منطقه از شهد این گیاهان تأمین می‌شود، انجام گرفت. با شناسایی گیاهان مورد استفاده زنبورعسل به‌خصوص گیاهان دارویی هر منطقه، می‌توان توصیه‌های لازم در خصوص در زمان و مکان استقرار کلنی‌های زنبورعسل و استفاده از حداکثر پتانسیل چراگاه‌ها در جهت افزایش کمی و کیفی محصولات کندو ارائه داد. به همین منظور گیاهان مورد استفاده زنبورعسل در شعاع سه کیلومتری زنبورتان مورد مطالعه و شناسایی قرار گرفت. از ۲۵۶ گونه گیاهی موجود در کندوان، فعالیت زنبورعسل بر روی ۹۸ گونه مربوط به ۶۶ جنس و ۲۲ تیره صورت می‌گیرد که از این تعداد ۵۰ گونه جزو گیاهان دارویی موجود در منطقه می‌باشد (توپچی و علمی، ۱۳۸۸). طی مطالعات انجام شده در مراتع سبلان گیاهان دارویی جمع‌آوری شده در این مراتع در مجموع ۴۲۴ گونه دارویی متعلق به ۴۶ تیره و ۱۵۴ جنس شناسایی شد گونه‌هایی دارویی کشور ۱۵۰۰ گونه شناسایی شده حدود ۱۶/۱۳ درصد آن در مراتع سبلان رویش دارد که مورد استفاده زنبورعسل و نیز مردم می‌باشد (قربانی و همکاران، ۱۳۹۵). در مطالعه‌ای در منطقه‌ی زریوار استان کردستان با مساحت ۵۰۰۰ کیلومترمربع در سه کیلومتری شمال غربی شهرستان مریوان در غرب ایران، در مجموع ۵۶ گونه گیاه دارویی متعلق به ۲۴ خانواده و ۴۸ جنس در منطقه شناسایی شد که خانواده نعناعیان (Lamiaceae) با ۱۲ گونه و خانواده کاسنی (Asteraceae) با ۱۱ گونه دارای بیشترین غنای گونه‌ای بوده و بیشترین کاربرد محلی نیز برای درمان بیماری‌های گوارشی گزارش شد (عارف تبد و جلیلیان، ۱۳۹۳).

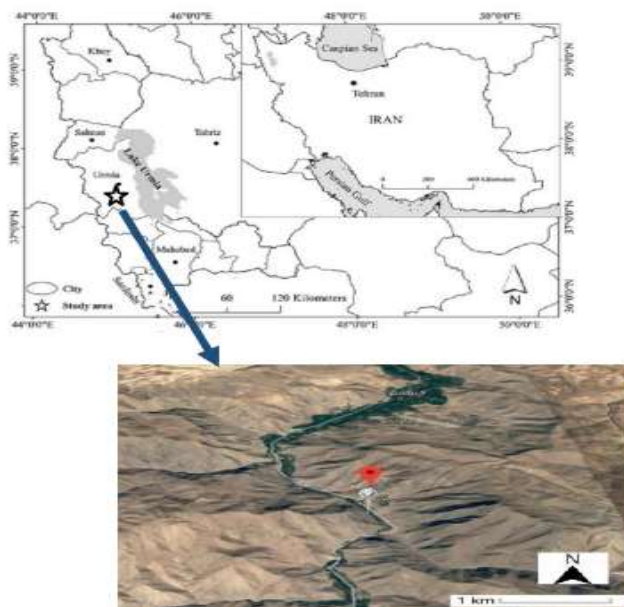
از این رو با توجه به اینکه منطقه مورد مطالعه از نظر پوشش گیاهی منطقه‌ای با غنای گونه‌ای بالا می‌باشد شناسایی گونه‌های منطقه و کاربرد آن‌ها می‌تواند امری بسیار مفید و کاربردی باشد که در این پژوهش سعی شده است که به این مورد بپردازد و معرفی برای شناخت بیشتر منطقه و استفاده بیشتر چه از نظر دارویی و چه از نظر اقتصادی باشد.

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه

پوشش گیاهی دره شهده شامل گراس‌ها، بوته‌ای‌ها، علفی‌ها و نیز درختچه‌ای می‌باشد که وجود همین پوشش خود تأثیری مثبت بر روند افزایش پوشش داشته است. به گونه‌ای که گیاهان بوته‌ای و درختچه‌ای با حفظ پوشش گیاهی زیر آشکوب خود سبب حفظ پوشش و نیز تثبیت خاک و ترسیب کربن در منطقه می‌شود. اکوسیستم‌های کوچک موجود در منطقه با پوشش گیاهی اولیه خود مانند خزه و گلسنگ فرایندهای خاک سازی را در منطقه تسریع می‌بخشند. این نوع گیاهان که دارای ریشه هستند با رشد خود بر روی مناطق سنگی و بانفوذ در قسمت سطحی خاک و تعامل با مخاطرات طبیعی مانند انبساط و انقباض آب حین یخ‌زدگی می‌تواند عامل مهمی در تشکیل خاک در منطقه باشد. تنوع بالای گونه‌ای موجود در منطقه از نظر دارویی و چه از نظر تأمین علوفه‌ای می‌تواند به لحاظ اقتصادی حائز اهمیت باشد. در حالت کلی هدف از اجرای طرح‌های مرتع‌داری در منطقه حفظ پوشش گیاهی می‌باشد بنابراین شناخت عوامل تخریب و نیز راه‌های مدیریت آن از جمله راه‌های حفظ توان اکولوژیکی منطقه باشد. رعایت نکردن ظرفیت بهره‌برداری مجاز و نیز وارد کردن دام بیش از حد مجاز از جمله علل تخریب منطقه فوق می‌باشد که می‌توان با رعایت اصول مدیریتی و همچنین افزایش سطح اطلاعات و توانمندسازی مردم محلی منطقه به حفظ منطقه مذکور کمک کرد. با توجه به اینکه ذخیره‌گاه ذکر شده با مساحتی بالغ بر ۲۶۰ هکتار که در سال ۸۵ قرق شده به علت طول مدت زیاد قرق و افزایش درصد پوشش گراس‌ها می‌تواند سبب ایجاد آتش‌سوزی و تخریب کلی مرتع شود لذا جهت جلوگیری از خطر آتش‌سوزی چرای سبک دام در منطقه می‌تواند از پیشنهادات مدیریتی باشد.

دره شهده در جاده اشنویه واقع در دهستان باراندوز جنوبی که به آن دره قاسملو نیز گفته می‌شود در منطقه‌ای صخره‌ای و کوهستانی که در بعضی مناطق صعب‌العبور در بخش‌هایی از دامنه‌ها و ارتفاعات به صورت تپه‌ماهوری قرار دارد این منطقه با ۳۵ هزار هکتار مساحت در ۳۵ کیلومتری جنوب غربی ارومیه واقع است. مرتفع‌ترین کوه آن منطقه کوه کانی-سیو با ارتفاع ۲۵۹۸ متر و پست‌ترین آن دره دولاما با ارتفاع ۱۳۰۰ می‌باشد. در شکل ۱ منطقه مورد نظر نشان داده شده است.

شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه

به منظور بررسی نوع پوشش منطقه و شناسایی گونه‌های مرتعی و نوع کاربرد آنها و افزایش بازدهی تولید، منطقه فوق تحت پایش قرار گرفت. طبق مشاهدات ذخیره‌گاهی که توسط اداره منابع طبیعی به عنوان منطقه قرق انتخاب شده است توانسته پوشش خود را بازسازی نماید و با مقایسه مناطق شاهد و موجود منطقه به وضوح می‌توان دید که تأثیر قرق در منطقه مثبت بوده است و منطقه قرق دارای پوششی بین ۷۰-۱۰۰ درصد می‌باشد. پوشش گیاهی نیز در منطقه از تنوع بالایی برخوردار می‌باشد. گیاهان چندساله در منطقه زیاد مشاهده می‌شود که این گیاهان نقش حفاظتی برای گیاهان یک‌ساله را ایفا می‌کنند و به استقرار گیاهان کمک می‌کنند؛ و می‌توانند عاملی در مقابل فرسایش و آبشویی نیز باشند.

نحوه نمونه‌برداری

جهت شناسایی و شناخت فلور منطقه‌ی مورد مطالعه از روش پیمایش زمینی تحت روش‌های مرسوم در مطالعات تاکسونومیک منطقه‌ای استفاده شد (مصدیقی، ۱۳۸۰). در این روش با مراجعه مستقیم به بخش‌های مختلف منطقه مورد بررسی، جمع‌آوری گونه‌های گیاهی در فصل رویشی از تمام بخش‌های منطقه مورد مطالعه انجام شده است. نمونه‌های سالم، کامل و بدون آفت که تمام قسمت‌های گیاه از جمله ریشه را دارا باشند انتخاب نموده و به کمک ابزارآلاتی مانند بیلچه و یا اینکه توسط دست از خاک خارج می‌شود این عمل باید به گونه‌ای انجام پذیرد که حداقل صدمه به گیاه وارد شود نمونه‌های جمع‌آوری شده پس از خشک شدن با استفاده از فلورهای موجود ایرانیکا، ترکیه، رستنی‌های ایران و فرهنگ نام-های گیاهان ایران و فرهنگ نام‌های گیاهان دارویی به طور دقیق مورد شناسایی قرار گرفتند (قهرمان، ۱۳۷۱؛ اسدی، ۱۳۶۷؛ دیویس، ۱۹۷۲؛ رکنگر، ۱۳۶۷). همچنین نام‌های بومی از طریق پرسشنامه از مردم بومی و مرور منابع محلی استخراج شد.

نتایج

طبق بررسی و مطالعات صورت گرفته از منطقه دره شهدا بیش از ۱۱۵ گونه‌ی گیاهی مربوط به ۳۱ خانواده گیاهی شناسایی شد. در جدول ۱ لیست فلورستیک گونه‌های منطقه، نام فارسی، خانواده و نیز اسامی علمی آن‌ها آورده شده است که معرفی برای غنای گونه‌ای در منطقه دره شهدا می‌باشد.

جدول ۱- لیست گونه‌های مرتعی موجود در منطقه مورد مطالعه

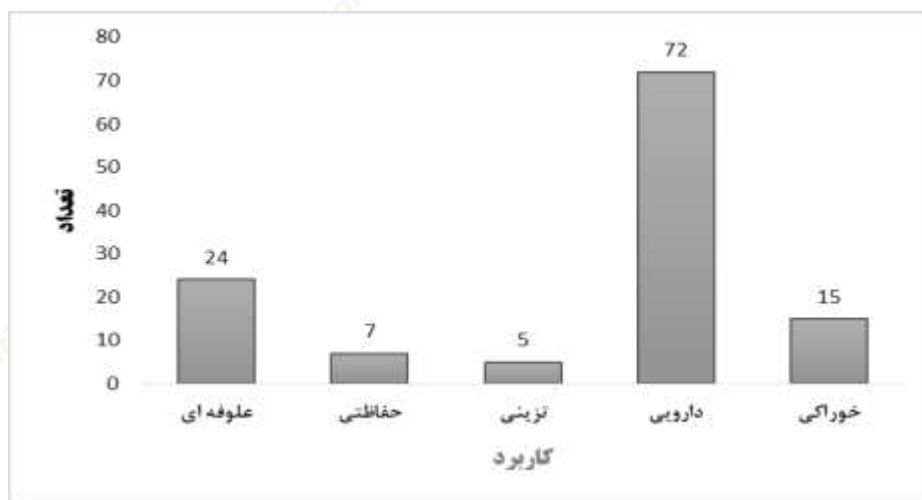
کاربرد	نام فارسی	خانواده	گونه گیاهی
دارویی	بومادران زرد، بومادران مزرعه‌ای	Compositae	<i>Achillea bibersteinii</i>
دارویی	بومادران تماشایی	Asteraceae	<i>Achillea nobilis</i>
دارویی	بومادران بیابانی	Compositae	<i>Achillea tenuifolia</i>
دارویی	بومادران	Compositae	<i>Achillea wilhelmisii</i>
خوراکی، دارویی، علوفه‌ای	کنگر	Asteraceae	<i>Aconitum napellus</i>
علوفه‌ای	گندم نیای استوانه‌ای	Gramineae	<i>Aegilops cylenderica</i>
علوفه‌ای	چمن گندمی تاج خروسی	Gramineae	<i>Agropyron cristatum</i>
حفاظتی	پیاز سرگرد	Liliaceae	<i>Allium rotundum</i>
دارویی	قدومه بیابانی	Cruciferae	<i>Allysum desertum</i>
دارویی	ختمی	Malvaceae	<i>Althea officinalis</i>
دارویی	بابونه زرد	Compositae	<i>Antemis tinctoria</i>
دارویی	زبرینه کوهستانی زبرینه انبوه	Rubiaceae	<i>Asperula glomerata</i>
تولید صمغ	گز خوانسار	Papilionaceae	<i>Astragalus adscendens</i>
دارویی	تمشکین پرگل، تمشکین پرپشت	Liliaceae	<i>Bellevalia pycnantha</i>
دارویی	تمشکین برگ آبی	Liliaceae	<i>Belvalia glauca</i>
تهیه روغن	کلزا	Cruciferae	<i>Brasica napus</i>
علوفه‌ای	جاروعلفی	Gramineae	<i>Bromus tomentelus</i>
علوفه‌ای	جاروعلفی بی‌برگ	Gramineae	<i>Bromus scoparius</i>
علوفه‌ای	جاروعلفی هرز، جاروعلفی تالشی	Gramineae	<i>Bromus danthoniae</i>
علوفه‌ای	جاروعلفی نازا	Gramineae	<i>Bromus sterilis</i>
علوفه‌ای	جوموشک	Poaceae	<i>Bromus tanithrum</i>
علوفه‌ای	جاروعلفی بامی، علف بام	Gramineae	<i>Bromus tectorum</i>
دارویی	فاشرا	Cucurbitaceae	<i>Bryonia dioica</i>
دارویی	گل استکانی طناز	Campanulaceae	<i>Campanula glomerata</i>
دارویی	کیسه کشیش	Cruciferae	<i>pastoris Capsella bursa</i>
علوفه‌ای	گل گندم ارومیه‌ای	Compositae	<i>ustulata Centaurea</i>
خوراکی	نخود آبگوشتی، نخود سفید	Papilionaceae	<i>Cicer arietinum</i>
خوراکی، دارویی، علوفه‌ای	کنگر	Asteraceae	<i>Cirsium arrensel</i>

<i>Coriandrum sativum</i>	Umbelliferae	گشنیز	دارویی
<i>Coriandrum sativum</i> 1	Umbelliferae	گشنیز	دارویی
<i>Coriandrum tordyllum</i>	Apiaceae	گشنیز	دارویی
<i>Crepis alpine</i>	Compositae	ریش قوش کوهسری	حفاظتی
<i>Crisium vulgare</i>	Asteraceae	کنگر معمولی یا کنگر همه‌جائی	خوراکی، دارویی
<i>Crupina crupinastrum</i>	Compositae	سیاه فندق، دانه سیاه	دارویی
<i>Dactylis glomerata</i>	Gramineae	علف باغ	علوفه‌ای
<i>Daphne angustifolia</i>	Thymelaeaceae	برگ بوئی زاگرسی یا خوشک	دارویی
<i>Descurainia Sophia</i>	Cruciferae	خاکشیر ایرانی	دارویی، خوراکی
<i>Ephedra since</i>	Ephedraceae	ارمک	دارویی
<i>Eremurus sp</i>	Liliaceae	سریش	صنایع
<i>Erodium cicutarium</i>	Geraniaceae	نوک لک‌لکی هرز	حفاظتی
<i>Eryngium billardieri</i>	Umbelliferae	زول خارآلود زول پر ساقه	دارویی
<i>Euphorbia amygdaloides</i>	Euphobiaceae	فرفیون جنگلی شیر سگ جنگلی	دارویی
<i>Euphorbia avirgata</i>	Euphobiaceae	فرفیون	سمی، دارویی
<i>vulgaris Falcaria</i>	Apiaceae	غازیاغی	سبزی صحرائی، دارویی، خوراکی
<i>Ferula assea foetida</i>	Umbelliferae	آنقوزه	دارویی
<i>Ferula gomosa</i>	Apiaceae	قاسنی یا باریجه	خوراکی، دارویی
<i>Festuca ovina</i>	Gramineae	علف بره	علوفه‌ای
<i>Fibigia suffroticosa</i>	Cruciferaceae		حفاظتی
<i>Ficus carica</i>	Moraceae	انجیر خوراکی صخره‌ای	خوراکی، دارویی، تزئینی
<i>Filago pyramidata</i>	Compositae		حفاظتی
<i>Fraxinus ornus</i>	Oleaceae	زبان گنجشک گل	حفاظتی
<i>Fritillaria imperialis</i>	Liliaceae	لاله سرتگون	دارویی
<i>Galium humusifolium</i>	Rubiaceae	شیر پنیر	دارویی
<i>odoratum Galium</i>	Rubiaceae	شیر پنیر (زبرینه)	دارویی، تولید عطر
<i>Galium verum</i>	Rubiaceae	شیر پنیر	دارویی
<i>Geum chiloense</i>	Rosaceae	علف مبارک	حفاظتی
<i>Glycyrriza glabra</i>	Leguminose	شیرین بیان کرک غده‌ای	دارویی
<i>Gundelia toumefortii</i>	Compositae	کنگر علوفه‌ای یا کنگر خوراکی	دارویی، خوراکی
<i>oligocephalum Helychrisum</i>	Compositae	گل بی‌مرگ کم کپه	دارویی
<i>Hordeum bulbosum</i>	Gramineae	کتو یا جو پیازدار	علوفه‌ای
<i>Hordeum violaceum</i>	Poaceae	جو چمن‌زار یا جو بنفش	علوفه‌ای
<i>Iris sp</i>	Iridaceae	زنبق	دارویی

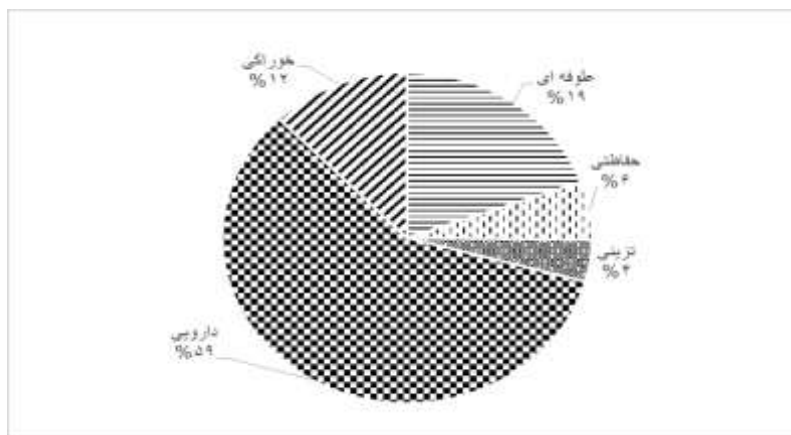
<i>Ixiolirion tataricum</i>	Amaryllidaceae	خیارک	دارویی
<i>Koeleria cristata</i>	Gramineae	علف تابستانی	علوفه‌ای
<i>Lactuca orientalis</i>	Asteraceae	کاهوی نوک دراز	دارویی
<i>Lavendola officinalis</i>	Labiaceae	اسطوخودوس	دارویی
<i>Leonurus cardiac</i>	Labiataeae	دم شیر	دارویی، تولید عسل
<i>Lolium ledebourii</i>	Gramineae	چچم	علوفه‌ای
<i>Marrubium rotundifolia</i>	Labiataeae	فراسیون	دارویی
<i>Matricaria chamomilla</i>	Compositae	بابونه اروپائی زرد	دارویی
<i>Medicago sativa</i>	Papilionaceae	یونجه	دارویی، علوفه‌ای
<i>Melica persica</i>	Gramineae	ملیکا	علوفه‌ای
<i>Minuartia azioides</i>	Caryophyllaceae	مروارید کوهستانی یا مروارید علف	زینتی
<i>Muscari comosum</i>	Liliaceae	کلاغک پری	خوراکی
<i>Muscari longipes</i>	Liliaceae	کلاغک پا بلند	دارویی
<i>Muscaria botyoides</i>	Liliaceae	کلاغک	تزئینی، دارویی
<i>Myricari squamosal</i>	Tamaricaceae	شبه گز گهبری یا شبه گز فلس دار	حفاظتی
<i>Nigella arvensis</i>	Ranunculaceae	سیاه‌دانه هرز	دارویی
<i>Onobrychys sativa</i>	Leguminose	اسپرس گنوثی	دارویی
<i>Phlomis tuberosa</i>	Lamiaceae	گوش بره قرمز گوش بره غده دار	دارویی
<i>Pimpinella aurea</i>	Umbelliferae	جعفری کوهی زرد	دارویی
<i>Pimpinella pruatjan</i>	Umbelliferae	جعفری کوهی	دارویی
<i>pistacia atlantica</i>	Anacardiaceae	بنه	خوراکی
<i>Poa.bulbosa</i>	Gramineae	چمن پیازک دار	علوفه‌ای
<i>Potentilla anserina L</i>	Rosaceae	پنجه‌برگ چمن زاری	دارویی
<i>Prangos uloptera</i>	Apiaceae	جاشیر صخره‌روی، وایه، خرکول	دارویی
<i>Prunus cerasifera</i>	Apiaceae		خوراکی
<i>Ranunculus arvensis</i>	Ranunculaceae	آلاله	دارویی
<i>Rheum ribes</i>	Polygonaceae	ریواس	خوراکی، دارویی
<i>Rosa canina</i>	Rosaceae	نسترن وحشی یا گل سگ	دارویی
<i>.Rumex sp</i>	Polygonaceae	ترشک	دارویی
<i>virgate Salvia</i>	Lamiaceae	مریم‌گلی هرز یا مریم‌گلی ترکه‌ای	دارویی
<i>Salvia multicaulis</i>	Lamiaceae	مریم‌گلی پرساقه یا مریم‌گلی ارغوانی	دارویی
<i>Sangiosurba minor</i>	Rosaceae	توت روباهی	دارویی
<i>Scabiosa rotata</i>	Dipsacaceae	طوسک چرخه‌ای	دارویی
<i>pinnatifida Scutullaria</i>	Lamiaceae	بشقابی سنبله‌ای، بشقابی شانه بریده	دارویی
<i>.sp Senecio</i>	Asteraceae	پیرگیاه یا زلف پیر	دارویی
<i>Senecio vulgaris</i>	Compositae	پیرگیاه	دارویی

<i>Serratula cerintifolia</i>	Compositae	گل گندمی ساقه آغوش	علوفه‌ای
<i>Serratula tictoria</i>	Asteraceae	گل گندم	علوفه‌ای
<i>Silene ampelata</i>	Caryophyllaceae	سیلن بی گلبرگ	دارویی، زینتی
<i>Silene aucheriana</i>	Caryophyllaceae	سیلن ایرانی	تزینی
<i>Smyrnum cordifolium</i>	Umbelliferae	آوندول	دارویی
<i>Taraxacum officinalis</i>	Asteraceae		دارویی
<i>Thymus migricus</i>	Lamiaceae	کهلپک اوتی، آویشن آذربایجانی	دارویی
<i>Thymus migricus</i>	Lamiaceae	کهلپک اوتی یا آویشن آذربایجانی	دارویی
<i>graminifolius Tragopogon</i>	Compositae	شنگ	دارویی، خوراکی
<i>Trifolium arvense</i>	Papilionaceae	شبدر خودروی شبدر پاخرگوشی	علوفه‌ای
<i>Turgenia Latifolia</i>	Umbelliferae	گیس چسبک، گیس میماسی	علف هرز
<i>Urtica dioica</i>	Urticaceae	گزنه دوپایه	دارویی
<i>Verbascum alepenes</i>	Scrophlariaceae	گل ماهور حلبی یا گل ماهور نفت شهری	دارویی
<i>Verbascum Thapsus</i>	Scrophulariaceae	گل ماهور اروپائی	دارویی
<i>Veronica verna</i>	Scrophularaceae	سبزاب بهاره	سمی، علف هرز
<i>Vicia villosa</i>	Leguminose	ماشک گل خوشه‌ای یا ماشک زمستانی	علوفه‌ای
<i>Vitis sylvestrismelin</i>	Vitaceae	مو	خوراکی، دارویی، صنعتی

در شکل‌های شماره ۲ و ۳ به ترتیب تعداد و مقدار درصد هر یک از کاربردهای گیاهان مرتعی منطقه مورد مطالعه نشان داده شده است.

شکل ۲ - کاربرد گونه‌های منطقه و تعداد آنها

شکل ۳ - میزان نوع استفاده گیاهان مرتعی دره شهدا بر اساس درصد

نتایج از تنوع گونه‌های بالای منطقه دره شهدا حکایت دارد و به خوبی نشان‌دهنده‌ی این موضوع می‌باشد. همچنین با توجه به شکل‌های ۲ و ۳ به این مورد می‌توان پی برد که ۵۹ درصد گونه‌های موجود دارای استفاده دارویی می‌باشند که با توجه به اهمیت گیاهان داروی در دنیای امروز توجه به این منطقه و استفاده‌ی درست و با برنامه از پتانسیل دارویی گیاهان دره شهدا حتماً امری غیرقابل چشم‌پوشی خواهد بود. همچنین می‌توان با مدیریت صحیح و آموزش‌های لازم مردم منطقه آن‌ها را در جهت استفاده اصولی از گیاهان دارویی تشویق کرد و نیز راهی برای کارآفرینی و افزایش اشتغال در منطقه ایجاد نمود.

علاوه بر کاربرد دارویی، کاربردهای علوفه‌ای و خوراکی گیاهان این منطقه نیز درصد قابل توجهی را به خود اختصاص می‌دهند که شناسایی و دسته‌بندی آن‌ها ارزش این منطقه را بهتر نمایش خواهد داد. همچنین استفاده‌های حفاظتی و تزئینی که به ترتیب ۶ و ۴ درصد از کل گونه‌ها را شامل می‌شوند نیز نباید غافل شد و به‌طور یقین می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

بحث و نتیجه گیری

در طی مطالعات و بررسی‌های انجام‌شده از منطقه دره شهدا ۱۱۵ گونه شناسایی شد که حدود ۵۶ گونه‌ی آن خاصیت دارویی داشتند که نشان از درصد بالای گیاهان دارویی در دره شهدا می‌باشد این منطقه با توجه به موقعیت جغرافیایی و نیز تنوع آب و هوایی از تنوع گیاهی بالایی برخوردار می‌باشد. در مطالعه‌ای دیگر که توسط حیدری ریکان و محمدی در سال ۱۳۸۶ از منطقه ای که نزدیک به منطقه مورد مطالعه‌ی این پژوهش بود تعداد نمونه‌های جمع‌آوری‌شده ۱۸۰ گونه بوده که در ۵۱ تیره و ۱۴۱ جنس قرار گرفت. عمده شکل مصرفی این گیاهان علاوه بر جنبه دارویی، مصرف خوراکی آن‌ها از طرف مردم بومی بوده که به‌صورت سبز به فروش می‌رسد. با توجه به تعداد قابل توجهی گونه‌های دارویی در این محدوده نسبتاً کوچک می‌توان گفت این ذخیره‌گاه می‌تواند به‌عنوان یک رویشگاه طبیعی محلی برای آموزش اصولی بهره‌برداری از منابع طبیعی به‌خصوص، برداشت گیاهان دارویی باشد. تحقیقات فوق نشان‌دهنده آمار بالای گیاهان دارویی در منطقه می‌باشد البته تفاوت در تعداد گونه‌های شناسایی‌شده در دو منطقه احتمالاً به خاطر حفاظتی بودن منطقه مورد مطالعه می‌باشد که تعداد گونه‌های شناسایی‌شده بیشتر بود. در مطالعه‌ای که در کندوان تبریز به‌منظور شناسایی گیاهان دارویی مورد استفاده زنبورعسل که قسمت عمده عسل تولیدی این منطقه از شهد این گیاهان تأمین می‌شود، انجام گرفت با شناسایی گیاهان مورد استفاده زنبورعسل به‌خصوص گیاهان دارویی هر منطقه، می‌توان توصیه‌های لازم در خصوص در زمان

و مکان استقرار کلنی‌های زنبورعسل و استفاده از حداکثر پتانسیل چراگاه‌ها در جهت افزایش کمی و کیفی محصولات کندو ارائه داد. همچنین در مطالعه‌ای دیگر توسط قربانی و همکاران (۱۳۹۵) در سیلان استان اردبیل به امکان تولید عسل از گیاهان دارویی آن منطقه پرداخته شد؛ که منطقه‌ی مورد مطالعه در این پژوهش نیز بر اساس نتایج شامل گونه‌های دارویی قابل توجهی بود که با دانش بیشتر امکان زنبورداری و تولید عسل در این منطقه نیز وجود داشته باشد. همچنین در مطالعه‌ی ای که در زیوار استان کردستان انجام گرفت بیشترین تعداد گونه‌های شناسایی شده استفاده دارویی داشت که در مطالعه حاضر نیز که در دره شهدا شهرستان ارومیه انجام گرفت به همین صورت بیشترین استفاده مربوط به استفاده دارویی بود. استفاده از گیاهان دارویی از گذشته تاکنون در درمان انواعی از بیماری‌ها در قالب طب سنتی متداول بود که در یک مطالعه نیز که در شهرستان محلات توسط عباسی و همکاران (۱۳۹۶) به اهمیت کاربرد دارویی گیاهان پرداخته و اعلام کرده منطقه مورد مطالعه آنها از نظر گیاهان دارویی بسیار غنی می‌باشد، درست به مانند نتایج به دست آمده از این مطالعه، که بیشترین کاربرد گیاهان منطقه، کاربرد دارویی می‌باشد.

منابع

توپچی، ژ. و علمی، م. ۱۳۸۸. شناسایی و معرفی گیاهان دارویی مورد استفاده زنبورعسل در منطقه‌ی کندوان استان آذربایجان شرقی. سال سوم. ش ۹. ص ۷۶-۸۸.

حیدری ریکان، م. و ملک محمدی، ل. ۱۳۶۸. گیاهان دارویی دره قاسملوی ارومیه. فصلنامه علمی- پژوهشی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران. جلد ۳۳. ش ۲. ص ۲۳۵-۲۵۰.

عارف‌تبد، م.، جلیلیان، ن. ۱۳۹۳. مطالعه اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی منطقه زیوار شهرستان مریوان. فصلنامه گیاهان دارویی. سال چهاردهم. ش ۵۴. ص ۵۵ - ۷۵.

عباسی قراچه نرلو، م.، پهلوان شریف، م. ۱۳۹۶. مطالعه مردم‌شناختی کاربرد گیاهان دارویی در طب سنتی مطالعه (شهرستان محلات). مجله طب سنتی اسلام و ایران. سال هشتم. ش اول. ص ۲۸۳-۳۹۶.

قربانی، ا.، غفاری، س.، ستاریان، ع.، اکبرلو، م. و بیدار لرد، م. ۱۳۹۵. گیاهان دارویی زیست‌بوم مرتعی سیلان در استان اردبیل. نشریه حفاظت زیست‌بوم گیاهان. دوره چهارم. ش ۹. ص ۷۷-۹۶.

Assadi, M., Masomi, A., Khatamsaz, M., and Mozafarian, V. 2002. Flora of Iran. Iranian institute of forest and rangelands.

Ghahraman, A. 2000. Colored flora of Iran. Volume 1-22. Forest & Rangelands Research Institute. Press. Tehran University. Iran.

Mesdaghi, M. 2001. Vegetation Description and Analysis. Mashhad Jihad Daneshgahi Press. (Translated in Persian). 15 & 287pp.

Raunkiaer, C., 1934. The life forms of plants and statistical plant geography. Clarendon Press, Oxford University Press 16 2 pp.

Rechinger, K.H. (1963-1992). Flora Iranica (no.1-171), Graz.

Ter braak, C.J.F., 1980. The analysis vegetation environment relationship by canonical Correspondence analysis, Vegetation, NO.69, PP.